

Современный литератор, 2007; 6. *Проданович М.* Сад у Венеції. Роман [Текст] / переклад із сербської Н. Білик // Всесвіт. – 2009. – № 5-6. – С. 3-105; 7. Розмова з Мілеєю Продановичем [Текст] // Украс: історія, культура, мистецтво. Українсько-сербський збірник. – 2008. – Вип. 1 (3). – С. 73–96; 8. *Руднев В.П.* Словарь культуры XX века [Текст]. – М.: Амограф, 1999; 9. Румянцевский музей: виртуальная реконструкция [электронный ресурс]. – Режим доступа к изд.: <http://www.rmuseum.ru/data/catalogue/canvas/italiya/krm0785.php>; 10. *Сиваченко Г.М.* Парадокси словацького роману [Текст]. – К., 1993; 11. Толкова Библия, или комментарий на все книги Святого Писания Ветхого и Нового Завета. С иллюстрациями / Под редакцией А.П. Лопухина: в 3-х т. – Т. 1.: Бытие – Притчи Соломона [Текст]. – Петербург, 1904 – 1907. – 2-е репринтное изд. – Стокгольм: Институт перевода Джентилески [электронный ресурс]. – Режим доступа к изд.: <http://www.partnerinform.de/partner/detail/2013/3/236/5869>; 13. *Шайтанов И.* Триада современной компаративистики: глобализация–интертекст–диалог культур // Новое литературное обозрение. – №106 [электронный ресурс]. – режим доступа к журн.: <http://www.nlobooks.ru/rus/magazines/nlo/196/2072/2092/>; 14. *Merenik L.* Mileta Prodanović: biti na nekom mestu, biti, svuda biti [Текст]. – Beograd: Fond Vujčić kolekcija, 2011.

Бондаренко Г.Ф. (Житомир, Україна)

Житомирська прозова школа: особливості художнього світу

У статті робиться спроба виявити відкриття представників Житомирської прозової школи у сфері художніх новацій, ставленні до традицій, концепції особистості, бо саме ці питання є основоположними в освоєнні художнього світу, що твориться письменником.

Ключові слова: національна свідомість, літературна традиція, художнє новаторство, концепція особистості, поетика.

В статтє предпринята попытка виявить откриття представителєй Житомирской прозаической школы в сфере художественных новацій, отношении к традициям, концепции личности, ибо именно эти вопросы являются основополагающими в освоении художественного мира, творимого писателем.

Ключевые слова: национальное сознание, литературная традиция, художественное новаторство, концепция личности, поэтика.

This article attempts to identify some discoveries of the representative of Zhytomyr Prose School in the field of artistic innovations, the attitude to traditions, concept of personality, because these questions are fundamental in the artistical world developing, which is created by the writer.

Key words: national identity, literary tradition, artistic innovation, the concept of personality, poetics.

Житомирська прозова школа як художнє явище виникла наприкінці 90-х років минулого століття, «завдяки, – як зазначає її теоретик В. Даниленко, – інтелектуальній тусовці Бориса Тена», відомого літературознавця, знавця й перекладача античної літератури на українську мову (1897 – 1983). На появу цього феномена в українському художньому просторі вплинула перебудова, розвал Союзу і, як наслідок, відчуття того, що українська література понад сімдесят років розвивалася за законами неавтентичної художньої моделі. Великим плюсом школи є те, що очолює це явище неформальний лідер та безсумнівний літературний авторитет В. Шевчук, чие ім'я найбільш часто звучить серед українських кандидатів на Нобелівську премію, а її натхненником та теоретиком став талановитий і дуже амбітний В. Даниленко.

Постановка проблеми пов'язана з тим, що саме Житомирську школу сьогодні презентують як лабораторію сучасної української прози, мета якої «протистояти чужим культурним агресіям» [1, 3]. Але в той же час «житомирський феномен» є ланкою загального світового літературного розвитку, що термінологічно ще не визначився і достатньо умовно має назву «інша проза».

Явище це малодосліджене. Але простежується такий цікавий аспект існування та розвитку житомирської прозової школи: майже всі автори об'єднання аналізують, осмислюють, пишуть критичні статті щодо творчості співтоваришів (В. Шевчук, В. Даниленко). Житомирські науковці також постійно тримають у колі своєї уваги творчі надбання «дванадцяти апостолів» рідного краю (П. Білоус, В. Єршов, О. Юрчук, В. Башманівський, В. Мойсієнко, В. Халін, В. Чайківська та ін.).

Цілком справедливо В. Даниленко констатує той факт, що «український письменник залишається останнім лицарем слова. Це він завжди говорить українською, тоді як інші, вийшовши з дому на вулицю, закомплексовано переходять на російську» [3, 5]. І тому, не в останню чергу, в українському суспільстві утвердився погляд на письменника як на національного пророка, месію. Месіанство притаманне й духу Житомирської школи, що не заважає водночас нещадному аналізу й препаруванню її слабкостей і проблем у рамках самого співтовариства. Друга збірка (2007) відкривається знаменним, на наш погляд, уривком з листа В. Шевчука, визнаного метра від літератури, іншому «метру» Є. Концевичу: «Звісно, мені буде приємно, коли житомиряни випустять другий збірник так званої (sic!) Житомирської школи прози, але треба стерегтись, щоб не натулити там графоманії, на яку наше місто ніколи не було бідне. Отож рівень. РІВЕНЬ – ось, що має бути над усе, бо, коли збірник вийде на рівні житомирського пересічного, то з

явища всеукраїнського скотиться до провінційних потуг... Отож, АБО ПАН, АБО ПРОПАВ» [4, 3]. Двоєдність митця та критика здається нам дуже продуктивною й скріплює художні пошуки «старших» і «молодших» представників цього ордена мужів, «індивідуалів» та «маргіналів». Художня генеза житомирської школи пов'язана з «духом Бориса Тена», тобто зі світовою класичною традицією, яку своєрідно трансформував і популяризував цей однодумець знаменитих українських модерністів 20-х років – М. Зерова та М. Рильського.

Саме тут варто шукати витoki «синтетичного стилю», мабуть, найбільш знаменитого та відомого з «апостолів» школи В. Шевчука (1939). Починав він як письменник «шістдесятник» («Серед тижня» (1967), «Набережна, 12» (1968), «Вечір святої осені» (1969)). Десять років влада ігнорувала і твори В. Шевчука, і його самого як оригінальну й непересічну особистість. Вершиною творчості письменника вважають цикл оповідань «Голос трави», який входять до його роману-балади «Дім на горі» (1983). В. Шевчук – автор 35 творів, написаних у різних жанрах. Справжнім фундаментом для становлення феномену школи вважаємо багатоплановий епічний твір «Стежка в траві. Житомирська сага» (1994). Події 50–60-х років дають переконалий зріз духовних пошуків української елітарної інтелігенції, колоритних люмпенів-маргінесів, міського розсудливого, але дещо обмеженого міщанства. Наскрізним мотивом творчості цього самобутнього митця стає варіація самотності сучасної людини, яка оберігає свої духовні скарби, сховавшись від суєти навколишнього світу в «будинок на горі». Світ В. Шевчука вимірюється біблійними категоріями, він пронизаний алюзіями на Святе Письмо, реальність стає літературним тлом канонічних текстів. Як трансформація апокаліптичних настроїв у творчості В. Шевчука оживають відгомони українського бароко з його стилістичною витіюватістю, метафоричним осмисленням життя та біблійним виміром побуту й буття. Тип мандрівного філософа, який живе у «вежі зі слонової кістки», сучасного Сковороди, співзвучний релігійно-містичному аспектові бачення світу художником («Дім на горі», «Стежка в траві», «Око Прірви»). Не тільки в історичних романах («На полі смиренному», «Три листки за вікном»), але й у текстах про естетичні або суто людські проблеми сучасності В. Шевчук вірний своїм світоглядним принципам – за побутовими приземленими ситуаціями він завжди бачить трагічну непізнанність і недовомленість Божого задуму, що й породжує особливу, неповторну манеру письма – дослідження тектонічних глибин історичних подій та психології простої людини, а також осмислення подібного людського типу на притчовому рівні («У череві апокаліптичного звіра»

(1995)). І не випадково власні біографічні нотатки письменник назвав «Сад житейських думок, трудів і почуттів» (2003). Навіть власна біографія породжує в автора розгалужену низку асоціацій та багатозначностей, постійні роздуми про людину й світ.

Яскравою, неординарною особистістю, своєрідним «літописцем» школи є випускник Житомирського педагогічного інституту (нині університету) Володимир Даниленко (1959). Кандидат філологічних наук, автор багатьох критичних робіт з теорії та історії української літератури (зб. «Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес» (2008)), написаних розкуто, сміливо, парадоксально й незаангажовано, він заявив про себе також численними художніми творами в різних жанрах: есе, новелістика, оповідання, повісті та ін. Парадоксальне авторське мислення, динамічне письмо, психологічна точність деталей, образ бінарного світу, безглузлого й одночасно обумовленого непізнаними людиною законами, карнавал побуту й буття, – ось характерні прикмети творчого почерку В. Даниленка («Сон із дзьоба стрижа», «Місто Тіровиван», «Тіні в маєтку Тарновських»). Він з нещадною сміливістю, але водночас відчуваючи тонку межу художньої відвертості, оголює природу людських вчинків та стосунків, особливо примхи жіночого серця, балансує між трагічним і комічним, брутальним та сентиментальним, але завжди зберігає те в стилі й людській поведінці, що окреслюється дефініцією «шляхетність». Неможливо погодитися з позиціями деяких критиків, які вважають прозу Даниленка «дещо холодною». Експериментування з формою та стилем ніколи не стають у нього самоціллю, про що свідчить і висока оцінка його останнього творіння – збірки оповідань «Тіні в маєтку Тарновських». З п'ятірки лідерів експертна рада Літературної премії Валерія Шевчука обрала саме книгу В. Даниленка, а В. Шевчук у промові на святі вручення (26 серпня 1913 року, ЖДУ ім. І. Франка, Житомир) відмітив високий естетичний та інтелектуальний рівень твору, його гуманістичний потенціал.

Талановитий митець завжди репрезентує багаторівневий художній текст з широким діапазоном підтексту, витонченим, часто-густо хворобливим психологізмом, тонким ліризмом, що дає уявлення про явище неореалізму в сучасній українській прозі.

І хоча численні критики часто трактують «школу» з позицій постколоніальної теорії [2; 4; 6], В. Шевчука відносять до представників нативізму, В. Даниленка – контракультуризму [6], вважаємо, що це збіднює саме явище, заганяє його в рамки тієї ж горезвісної тенденційності, хоча і з протилежним знаком.

Автопрезентація цього явища як «мутанта, який формально був схожий на культуру-агресора, але зберіг в собі дух власної культури» [1, 6–7], певною мірою повинна була сформувати «міфологему» школи. По-перше, це принципово чоловіча співдружність, що включає в себе 12 (sic!) осіб (зб. «Вечеря на дванадцять персон»); це і співдружність житомир'ян, навіть якщо доля розкидала їх світом, своєрідне земляцтво, «загальний життєвий гумус», за словами В. Шевчука. Найважливішим постулатом естетичних основ цього явища є вкоріненість у місцеве, а не культурне, не соціально-етнічне «підґрунтя». Культурно ж Житомирська школа «вкорінена в самій собі» [4, 11]. В цілому ж загальний масив творчої продукції представників Житомирської прозової школи створює враження того, що в рамках чітко окресленого топосу – Житомира, вірніше, його передмістя, пограниччя Волині – Полісся – відображена бентежна душа якоїсь «всесвітньої» людини, її тотальна самотність у всіх її проявах – від просвітленості, що відкрилася «маленькій людині» серед приземленого повсякденного побуту й буття, до останнього відчаю в момент, коли стабільний і, здавалося б, вічний Дім розпадається й зникає на очах.

Грандіозним образом-концептом, який багато в чому зумовив ейдос і топос житомирської прози, став чорнобильський фактор, що породив апофатичну свідомість, панівну як у прозі «традиціоналістів» (В. Шевчук, А. Шевчук, Є. Концевич, В. Ведмідь, Г. Цимбалюк, Є. Пашковський, Н. Закусило), так і в «іронізмах» «неомодерністів» (В. Врублевський, Ю. Гудзь, В. Янчук). Цей катаклізм не лише сприяв усвідомленню житомир'янами свого месіанства, але й вплинув на найважливіші концептуально-естетичні позиції цього об'єднання: вони зберегли на генному рівні древлянську мисле-образність, мальовничість поліських говірок, в яких відображені колоритна, самобутня ментальність і культура, усвідомили себе своєрідними «сталкерами», покликаними до виконання високого обов'язку – зберегти цей багато в чому вже реліктовий заповідник. Локалізація художнього світу й одночасно тимчасова ретроспекція на рівні поетики: «ми генетично тяжіли до українського декадансу і авангарду ХХ ст., до творчих досягнень письменників „розстріляного покоління“, до духовної та художньої боротьби „шістдесятників“» [4, 7], з одного боку, – стали своєрідною «скріпою», що дозволяє говорити про реальне становлення школи, а з іншого, – як про міф, штучне утворення, свого роду Гомункулуса через неоднорідність естетичних установок її представників.

Що є безсумнівно інтегруючим моментом в утвердженні житомирського феномену як літературної школи, то це, як визначив професор П. Білоус,

«мовний реалізм» і «мовний натуралізм» [3]. Це не тільки сумно відомий суржик, а й діалектна лексика Кодні, Вертіківки, Солотвина та ін. Причому, цей «живий» говір несе функцію не просто екзотики й місцевого колориту, швидше полемічно заперечує мовну стерильність і «пристойність» попереднього псевдоліричного звучання української літератури. Крім епатажності, яка зазвичай супроводжує будь-яке нове культурне явище, мовна характеристика створює певний код людини саме цього краю, саме цієї ментальності, що в підсумку сходиться до понад-ідеї житомирського літературного братства – відродження та дослідження українського національного духу. Вельми показовим у цьому плані є роман В. Медвіда (1951) «Льох», в якому зіткнення поліського говору та французької мови стає найважливішим засобом створення акцентуваного характеру головного героя сільського підлітка Петра з його етнопсихологічними медитаціями. Жанрове визначення – роман – полемічне, багатоаспектне та парадоксальне: у творі, що складається з 27 сторінок друкованого тексту, реально присутній романний розмах і глибина, вміння вписати вищу мить людського існування (в даному випадку перший сексуальний досвід) у вічність природи й світу, а також іронічний натяк на одвічний «роман» між чоловіком і жінкою. Метафоричною є й сама назва – льох – як темна, але непідвладна людині сила пристрастей.

Проза молодих представників Житомирської школи – це гра, бурлеск, відчуття ірреальності й нестабільності світу (В. Даниленко, В. Врублевський, Ю. Гудзь, В. Янчук). Прихильність до гумору дещо абсурдистського сенсу породила балаганно-розмовну поетику в національних шатах (журнал «Авжеж!», альманах «Опудало»). Епатажна, часто табуїрована лексика, сленг, суржик тим не менше через мовну свідомість автора вирішують завдання не тільки створення «епопеї» під назвою «Полесіада», але стають також соціальним бичем для влади. Всі представники школи вважають себе свого роду «археологами», чие завдання зберегти, як декларує це ще один метр школи Є. Концевич, «провінційність, яка не стільки географічна категорія, скільки стан душі» [5, 310]. Є. Концевич (1935 – 2010) – з юності прикутий до інвалідного візка, ерудит і строгий майстер, найменше експлуатував дисидентську тему, хоча соціальний аспект у його творах завжди точно вгадується, але головне в його творчості – це реінтерпретація моделей архаїчної землеробської цивілізації, заснованої на природній моралі й національних традиціях (цикл «Голубині пастелі»). У рамках «школи» в його творчості посилюється екзистенційна філософсько-естетична домінанта й наростає стихія іронічної травестії, а деталь набуває глибокого психологічного підтексту (новела «Чому вона мовчить?»). Причому не лише у братів

Шевчуків і Є. Концевича зони автора та героя гранично зближені, майже тотожні. Створюється враження, що автору найбільш цікавий він сам. Власне через вирішення проблеми «Я – Не я», «Інший» житомирські митці наполегливо продовжують свій творчий експеримент пошуків феноменології істинного українця в кризову, катастрофічну епоху.

Час, який постає зі сторінок книг житомирян, має свій внутрішній рух, хоча життя в провінції зовні спокійне й нерухоме, але крізь нього все ясніше постає особистість, найчастіше знівечена соціумом, але така, що зберегла в собі реліктові риси своїх прашурів, свого поліського роду. Представники Житомирської прозової школи демонструють «соборне» ставлення до істини, своєрідний універсальний розум, і не зважаючи на різні художньо-світоглядні русла, безумовно, оновлюють і збагачують сучасну українську літературу, вливають нову кров у традиційне уявлення про національний психотип та національний літературний процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вечера на дванадцять персон: Житомирська прозова школа / Упоряд., передм., ред. В. Даниленка. – К. : Генеза, 1997. – 544 с.; 2. Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 20. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 404 с.; 3. Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес. – К. : Академвидав, 2008. – 346 с.; 4. Житомирський феномен: спецвипуск часопису «Світло спілкування». – Житомир : М. Косенко, 2007. – 416 с.; 5. Концевич Є. Клекот глухоти. Зібране. – Житомир : Рута, 2010. – 640 с.; 6. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. – К. : Академія, 2013.

Булаховська Ю.Л. (Київ, Україна)

Деякі думки про типологічне зіставлення сатири М.В. Гоголя й Ігнація Красіцького

У статті йдеться про типологічне зіставлення, можливе щодо сатири М.В. Гоголя (в його прозі й п'єсах) і видатного польського письменника (1735-1801) Ігнація Красіцького як сатири, - безперечно, «інтелігентської», та побудованої на просвітительських й гуманістичних даних гумору народного .

Ключові слова: народний гумор, гуманізм, сатира.

В статье речь идёт о типологическом сопоставлении, возможном в сатире Н.В. Гоголя (в его прозе и пьесах) и в сатире известного польского писателя (1735-1801) Игнация Красицкого как сатиры, - несомненно «интеллигентской», но основанной на просветительских и гуманистических данных юмора народного .

Ключевые слова: народный юмор; гуманизм; сатира.